

Dr. PRUGBERGER Tamás
tudományos munkatárs
Szövetkezeti Kutatóintézet
/Magyarország, Budapest/

HOZZÁSZÓLÁS MOLNÁR IMRE "A SZÖVETKEZETI VEZETÉS
ALAPKÉRDÉSEI" C. ELŐADÁSÁHOZ

Alapbázisul véve az előadás szétküldött téziseit, Molnár Imre elsősorban a szövetkezetelmélet és a szövetkezeti jogi szabályozás alapján vázolja fel a szövetkezeti vezetés és a belső szövetkezeti önkormányzat jellemző vonásait. Ennek során azonban utal arra, hogy "az utóbbi időben bekövetkezett változások hatására - a tételesjogba is átvezetve /e kiegészítés tőlem - P.T./ - átrendeződtek a hatáskörök, módosult a szervezet és a működési rend, amelynek rendje azonban nem mindenben pozitív, a szövetkezeti vonásokat gyengítő, jelenleg érvényesülő egyoldalu integráció miatt. E hozzászólás az előadó idevonatkozó megállapításait kívánja a jogszociológia oldaláról néhány ponton kiegészíteni.

Kezdve az integrációval és az állami gazdaságpolitikában érvényesült koncentrációs törekvésekkel, erőteljes nyomás jelentkezett a szövetkezetekre kívülről, hogy egyesüljenek. Több olyan esetet tudunk, ahol anyagilag stabil, jól működő tsz-eket bankhitelfolyósítás leállításával kényszerítettek egyesülésre, amihez a szűkebb vezetés külső szervek részéről történő presszionálása, valamint a kollektív testületi szervek /vezetőség, közgyűlés/ manipulálása járult. Az eredmény valamennyi szövetkezeti típusban és ágazatban olyan koncentráció nélküli centralizáció lett, amelyben a meghatározott egészséges méreteken túlnövés miatt hatékonyságrömlés állt elő. Ezt a hatékonyságrömlést az ÁFÉSZ-ekre nézve a Szövetkezeti Kutató Intézetben

Domokos József, az MgTSz-ekre vonatkozóan pedig egy MÉM elemzés mutatta ki, mely utóbbi utal a TSz-egyesülések gyakori kampányszerűségére és nem tudományos előkészítésére. E jelentés melléklete több olyan MgTSz-t felsorol, amely meghaladja a szovjet kolhozok átlagos méreteit a sokkal kisebb hazai ország- és közigazgatási egységhatárok ellenére.

Mindennek ma már látható eredménye a szövetkezeti önkormányzaton belül az egyszemélyi vezetés teljes előtérbe kerülése, ezzel párhuzamosan a kollektív vezető testületek hatáskörének szűkülése, érdemi munkájuk kiüresedése, a vezetésnek a tagságtól való elszakadása, a tagok passzivitásának eluralkodása és tulajdonosi érzületük kiapadása. Mindez kitűnik az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet 1972. évi tsz-demokrácia vizsgálatából és a Szövetkezeti Kutató Intézet 1977. évi reprezentatív tsz.felméréséből, valamint az Intézetünk által valamennyi szövetkezeti típusra és ágazatra kiterjedően végzett állami felügyeleti kutatásainak részben már publikált eredményeiből.

Ezzel az integrációs centralizációs folyamattal együttjáró másik jelenség a szövetkezetek gazdaságirányításának ismét egyre direktebbé válása lett. Magyarországon ez az indirekt gazdaságirányítás formális fenntartása mellett, az u.n. "állami elvárásos rendszer" informális eszközeivel követtezett be.

A szövetkezeten kívüli és a szövetkezeten belüli valamennyi társadalmi, parciális kollektív és egyéni érdeket helyesen összhangba hozni nálunk egy olyan indirekt módszereket alkalmazó gazdaságirányítás tudja, amely stabilan biztosítja tartalmában és határaiban is egyaránt a valóságos szövetkezeti autonómián nyugvó belső szövetkezeti önkormányzatot, öngazgatást. Ennek hosszútávú jogi biztosítása megkívánná egy ilyen irányban is konkrét garanciákat

nyújtó gazdasági alkotmány megalkotását, amelyet már 1967-ben Kálmán György is felvetett.

A szövetkezeti önkormányzat és öngazgatás utóbbi években részben a jogalkotásban, részben pedig a gyakorlatban bekövetkezett megsértését a következőben lehetne összefoglalni:

Az informális úton lefutott "elvárások" direkt állami gazdaságirányítási tendenciáknak kedvezett az elnökcentrikus szemlélet, az elnök és tisztségviselő választás tételesen jogilag is biztosított befolyásolási lehetősége, a közgyűlési hatáskör jogszabályi szűkítése és az MgTSz küldöttgyűlés küldöttlétszámának hasonló korlátozása, az ellenőrző bizottság működésének visszaszorított státushelyzetéből is fakadó renyhesége, valamint a tagság közömbössége a szövetkezet ügyei iránt.

Ami az elnök helyzetét és az elnökválasztás módját illeti, anakronizmus és a szövetkezeti önkormányzatot erősen sérti a jogirodalomban elsőnek Bak József által kritizált az a hatályos jogi szabályozás, mely az elnöki tisztség betöltését nem csak büntetlen előéletet igazoló erkölcsi bizonyítvány kiállításához köti, hanem ezen kívül a megyei tanácselnök által megadható u.n. "hűség" igazoláshoz is. Bak József ennek fonákságait a legújabb jogirodalomban részletesen kifejti. Őt megismételve utalunk csak arra, hogy ezen keresztül az elnök személyének kiválasztásába külső szervek a szövetkezeti önkormányzat sérelmével közvetlenül beleszólhatnak, mert eme igazolás kritériumai teljesen megfoghatatlanok, így annak kiadása vagy ki nem adása teljesen a tanács diszkrecionális álláspontjától függ. Az elnökválasztás manipulálásának ezt a formáját egészíti ki Gyenes Antal és ugyancsak Bak József által vizsgált az a gyakorlati mód, hogy a szavazócédulán, illetve a jelöltlistán egy nevet, vagy több név esetén egyet kiemelten szerepeltetnek.

A szövetkezeti önkormányzatot helyreállító egyetlen megoldás az említett kutatók álláspontjával egyezően csakis a feddhetetlenségi igazolást előíró szaktárcarendeletek hatályon kívül helyezése, valamint a szavazócédulán alfabetikus sorrendben több jelölt szerepeltetése, vagyis az egyenlő esélyű több jelölt állítási rendszer bevezetése lehet csak.

Az egyesülésekkel létrejött nagyméretű szövetkezetekben a közgyűlés valóban nehézkes döntési fórummá vált, már csak azért is, mivel a tagság többsége nem látja át már a szövetkezeti élet és tevékenység egészét. Ez részben egy objektíven ható folyamat, amely szükségszerűen vonta maga után a közgyűlési hatáskör ex lege szűkítését, a küldöttgyűlés, valamint a munkahelyi közösségi /tanácskozási/ rendszer meghonosítását. Vannak olyan, nagyonis figyelemreméltó álláspontok, amelyek éppen ezért a közgyűlés szinte teljes negligálásával a legfőbb döntési fórummá a küldöttgyűlést tennék, ahol az összetagsági vélemény a munkahelyi közösségekben kialakuló álláspont szerint a munkahelyi közösség küldöttjén keresztül jutna érvényre. Ez az álláspont a közvetett szövetkezeti demokrácia rendszerét tenné kizárólagossá, elsősorban a részközgyűlési forma nehézkessége és határozatai manipulálhatósága miatt /Bak, Gyenes/. E koncepció megítélésénél néhány körülményt azonban mérlegelni kell.

Először is azt, hogy az MgTSz-kódex hatályos rendelkezései a küldöttlétszámot a tagság 5-10 %-os keretére korlátozzák, ellentétben az Szvt-vel, mely szerint a küldöttek létszáma a tagság 10 %-ánál kevesebb nem lehet. E korlátozás miatt a küldöttgyűlés az MgTSz-ekben a részközgyűléshez hasonlóan manipulálható. Ugyanakkor viszont telefon- vagy gépkocsiosszeköttetéses diszpécser-szolgálat mellett a részközgyűlések azonos idejű megtartásával új napirendi pont is kitűzhető. Sikeresen alkalmazták ezt a megoldást az 1970-es évek

elején és közepén a Balaton déli partjának egyes ÁFÉSZ-ei. Az is probléma még, hogy - miként ezt konkrét felmérések mutatják - a munkahelyi közösségek nem mozognak maguktól, csak akkor működnek, ha felülről mozgatják, ami már ab ovo magában hordja e fórum manipulálási lehetőségét. E passzivitás okát a munkahelyi közösség döntési jogkörének túlzott jogszabályi leszűkítettségében, az abszolúttá tett nyílt szavazási rendszerében, valamint működésének ex lege fennálló tulajdonosi kötelezettségében látjuk. A munkahelyi közösségi működés hatékonyságának emelése ezért mindenek előtt a jogalkotástól egyes külföldi participációs törvényekhez hasonló tartalommal e fórum kizárólagos és együttes döntési jogkörének messzemenő növelését, a személyi kérdéseket illetően pedig a nyílt szavazási rendszernek titkos szavazással való kombinálását követelné meg. Ugyeszintén egyszerűsíteni kellene a működésnyilvántartási adminisztrációt is, elsősorban határozathozatalra és a hozott határozatok rögzítésére korlátozva.

Ezek megvalósulása esetén is azonban megfontolandó lenne a közgyűlési hatáskör teljes eliminálása. Szerintünk a szövetkezet státuskérdéseiben, valamint a tisztségválasztásnál mindenképpen fenn kellene tartani a közgyűlési hatáskört. A termelőszövetkezeti típusban ez a nagy, de egészséges nézetek között maradó szövetkezetekben megvalósítható. Ugyanis a tagok központba való beszállításával - miként az a korábbi tapasztalatok mutatták - részközgyűlés nélkül is lehetne közgyűlést tartani. A nem termelői típusú szövetkezetekben pedig a fent már említett diszpécsterszolgálati módszer megfelelő garancia a részközgyűlések manipulálástól távolálló gőrdülékeny lebonyolítására. A státus és a tisztségviselőválasztás kérdései ugyanis olyanok, amelyek az ösztagság érdekeit közvetlenül befolyásolják, és e kérdéseket még a legegyszerűbb tag is tárgyilagosan meg tudja ítélni.

Ide kapcsolódik a "vállalati" és az "önkormányzati" vezetés egységének vagy különválasztásának problémája. E kérdésben Molnár és Gyenes között áll fenn elsősorban polémia, Molnár az előbbi mellett, Gyenes pedig a nem termelői típusokban az utóbbi mellett sikraszállva. Szerintünk a kérdésnek egy szűkebb és egy tágabb vetülete van. A szűkebb az elnök-problémát jelenti, ahol a termelészövetkezeti típusban az elnöki posztot helyes egységben tartani, mivel itt a tag tulajdonosi és munkavállalói pozíciója egységet alkot. A nem termelői típusokban viszont a szövetkezeti tagsági és dolgozói viszony elkülönül egymástól. A tagsági és az alkalmazotti érdekegyensúlyt ezért mindenképpen az biztosítja, ha az elnöki státus egy társadalmi elnök és egy ügyvezető igazgató között oszlik meg. A probléma tágabb területe az ellenőrző-bizottság-felügyelőbizottság helyzete. E testület különösen a termelészövetkezetekben működik gyengén. Nem csak azért nem képes átfogó ellenőrzésre, mert nem ért hozzá, hanem azért sem, mert tagjai, mint munkavállalók, függő helyzetben állnak a vezetőségtől. Miként erre korábban már Bak József és Nagy László a szakirodalomban rámutattak, a felügyelőbizottság problémája státusprobléma. E kiindulóalapot továbbépítve szerintünk a felügyelőbizottságot tagsági munkavégzéstől függetlenített, önkormányzati szervvé kellene tenni, nem az igazgatóság-vezetőség mellé rendelve, hanem a külföldi részvénytársaságok felügyelőbizottságaihoz hasonlóan az igazgatóság fölé helyezve. Ezt helyes volna a tételesjogi szabályozásban is kifejezésre juttatni az igazgatóság és a felügyelőbizottság szabályozási sorrendjének megfordításával.

Végezetül hozzászólásomat befejezve azzal, amivel kezdtem, a szövetkezeti egyesítésekkel létrehozott túlzott méretek valamennyi szövetkezeti típusban és ágazatban olyan relatív jogi önállóságot és ezzel együtt járó kiskollektív valóságos szövetkezeti önkormányzatot is biztosító önálló szövetkezeti elszámoló egységek létrehozásával volnának orvosolhatók, ahol az adott egység altulajdonosa is lenne az általa kezelt

vagyonnak. Ez hasonló szervezet lenne, mint ahogyan a svájci konzumszövetkezetek osztódnak kisebb, majdnem teljesen önálló, valamennyi testületi és személyi szervvel rendelkező kisebb területi egységekre, amelyek határozatai a felsőbb egység szerveit is kötik. A nem termelő típusu szövetkezetekre vonatkozó ágazati jogi szabályozás hozzávetőlegesen ilyen. Az itt kialakított területi szervezeti intézményeket át kellene hozni a termelőszövetkezeti törvényekbe is, a nem termelői típusokban viszont ezeket az intézményeket már most is a jelenleginél jobban lehetne működtetni. Ha így a nagyméretű szövetkezetek hatékonyan fenntarthatók és vezetésük demokratizálható, maradjanak meg. Ha viszont nem, helyes az Szvt. 46. §-ával szétválásukat elősegíteni. A további indokolatlan egyesülések megakadályozása érdekében pedig helyes volna az MgtSz-ekhez hasonlóan valamennyi szövetkezeti típusban és ágazatban a szövetkezetek egyesülését ex lege az ágazatért felelős miniszter engedélyéhez kötni. A jelenlegi helyzetben ez nem a szövetkezeti önkormányzat sérelmét, hanem éppen annak védelmét jelentené.